

Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck

Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården

Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck

Du som möter barn i ditt dagliga arbete inom hälso- och sjukvården möter sannolikt barn som är utsatta för våld och även för hedersrelaterat våld och förtryck. I denna folder finns information som kan hjälpa dig att upptäcka utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck. Du får också råd om hur du kan agera i sådana fall.

Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?

Hedersrelaterat våld och förtryck utövas för att bevara eller återupprätta en persons, en familjs eller en annan, liknande grupps heder.

Hedersrelaterat våld bygger på en föreställning om heder som inbegriper ett helt kollektiv, inte enbart en enskild person. Var och en som ingår i kollektivet/gruppen är alltså inte bara ansvarig för sin egen heder utan även för de andras, och kan genom sitt agerande anses skada en annan gruppsmedlems eller hela gruppens heder. Flickor och kvinnor är mest utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck men även pojkar och män kan vara utsatta.

Det finns en rad olika beteenden som anses skada hedern, men centrala aspekter som återkommer är flickors och kvinnors beteende som är kopplat till sexualitet.

För att hålla en familjs heder intakt ska flickor enligt detta tankesätt inte ha sex före äktenskapet. Det är viktigt att deras oskuld bevaras och de kan därför bli hårt kontrollerade, både för att förhindra att de har sex före äktenskapet och för att förhindra rykten. I en hederskontext kan det räcka med rykten för att en familjs heder anses vara skadat. Både flickor och pojkar är begränsade i sitt val av en livspartner. Det är vanligt att pojkar blir tvungna att kontrollera andra familjemedlemmar för att bevara hedern.

Våldsuttrycken liknar på många sätt våld i nära relationer och våld mot barn generellt.

Hedersrelaterat våld kan sträcka sig från en begränsning av vardagliga val till ett liv under hård kontroll, med fysiska bestraffningar och i värsta fall mord. Uttryck som är speciella för hedersrelaterat våld är kvinnlig könsstympning, tvångsäktenskap och bortförande ur landet.

Hbtq-personer är speciellt utsatta i en hederskontext.

Det beror på att det anses skamligt att inte passa in i traditionella könsroller, både när det gäller vem man blir kär i och vem man själv vill vara.

Även personer med intellektuella funktionshinder utgör en speciellt utsatt grupp.

Funktionshindret kan anses som en skam i familjen. Det kan till exempel leda till att familjen försöker dölja funktionshindret genom tvångsäktenskap.

Tecken att vara uppmärksam på

Barn som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck mår ofta dåligt på grund av de strikta begränsningar som de tvingas leva med i vardagen. Dessa begränsningar brukar bli allt striktare, ju äldre barnet blir. Det gäller speciellt flickor, vars frihet kan bli hårt begränsad från den dag de får mens eller när de av andra skäl börjar ses som kvinnor.

Frihetsbegränsningen är en form av psykiskt våld. Detta våld syns inte, till skillnad från blåmärken eller andra fysiska skador. Om du misstänker att barnet lever i en hederskontext är det viktigt att du är speciellt uppmärksam på de olika tecknen, både fysiska och psykiska, som beskrivs i den här foldern.

Synliga fysiska tecken:

- Blåmärken, strypmärken, frakturer, svullnader
- Stickmärken, brännskador, tandskador
- Bortslitet hår
- Skador på flera ställen på kroppen
- Blåmärken av olika ålder (kan tyda på upprepat våld)

Mer diffusa tecken:

- Återkommande symptom som alltid är detsamma eller liknar varandra, utan att någon orsak kan hittas
- Kronisk smärta och psykosomatiska symptom
- Psykiska symptom som ångest, depression, självmordsbenägenhet, självskadebeteende
- Ätstörningar
- Missbruk
- Posttraumatiskt stressyndrom
- Traumareaktioner som förvirring, och svårigheter att berätta sammanhängande och att minnas vissa saker

Särskilda tecken inom en hederskontext

Kvinnlig könsstympning

- Kan variera mellan att delar av klitoris har skadats till att den synliga delen av klitoris och inre och yttre blygdläppar är bortskurna. I den mest långgående typen av könsstympning sys blygdläpparna ihop. Endast ett litet hål lämnas öppet, så att urin och mensblod kan rinna ut.
- Könsstympning kan ha både fysiska och psykiska konsekvenser, såsom traumareaktioner, återkommande infektioner

och starka smärtor vid menstruation, toalettbesök och sexuellt umgänge.

- Könstymning är förbjudet i Sverige enligt lagen med förbud mot könstymning av kvinnor (1982:316).

Att tänka på vid mötet om du misstänker eller vet om att en flicka är könstympad

- Om en flicka är könstympad behöver man ställa frågor för att kunna förstå hennes situation och en orosanmälan behöver övervägas. Flickan kan behöva stöd av en kurator eller en psykolog. Hon kan också behöva hänvisas till en specialistmottagning för könstymgade flickor och kvinnor.
- I mötet med flickan kan det vara lämpligt att använda begreppet omskärelse istället för begreppet könstymning, vilket alla patienter inte är bekväma med.

Oro kring att inte vara oskuld

- Flickan och den medföljande vårdnadshavaren kan ha frågor kring hennes oskuld. Vårdnadshavare eller andra medföljande släktingar kan till exempel be om en så kallad oskuldskontroll eller ett så kallat oskuldsintyg.
- Oskuldskontroller och oskuldsintyg är inte i överensstämmelse med kravet på vetenskap och beprövad erfarenhet. Det är inte möjligt att medicinskt fastställa om en flicka har haft penetrerande samlag eller inte.
- Om flickan och/eller en medföljande vuxen kräver ett oskuldsintyg är det viktigt att inte bara avfärda kravet utan uppmärksamma att det kan vara ett tecken på utsatthet. Därför behöver man ställa frågor om våldsutsatthet och överväga om en orosanmälan behöver göras.

Att prata om våld med barn

Vårdgivaren ska ha etablerade rutiner så att hälso- och sjukvårdspersonalen kan prata med barnet i enrum om orsaken till symptom eller tecken på våld (se 8 § i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer). Det kan vara så att barn spontant berättar om våldsutsattheten. Om det händer är det viktigt att du lyssnar lugnt och låter hen berätta till punkt. Visa att du tror på barnet och följ upp med följdfrågor.

Om barnet inte berättar spontant kan det vara bra att fråga barnet om våld, om du misstänker att hen är utsatt. Det är mycket möjligt att hen förnekar det, trots att hen är våldutsatt. Forskning visar att det ändå kan vara bra att ställa sådana frågor eftersom det visar en öppenhet för att ta emot information om en eventuell våldutsatthet. Om frågor om våld redan har ställts kan det leda till att barnet vågar berätta om våldsutsattheten vid ett senare tillfälle.

I samtalet med barnet kan en tolk behövas. Det kan vara olämpligt att använda en anhörig som tolk med tanke på att det är viktigt att använda en tolk som är neutral både i förhållande till den våldutsatta och till den som utövar våldet. En annan förutsättning för att känna sig trygg är att den våldutsatta litar på tolken. I fall där du misstänker hedersrelaterat våld kan en telefontolk vara ett alternativ eftersom det ger möjlighet till anonymitet.

Exempel på hur du kan fråga om våld i enrum med barnet:

- När jag lyssnar/undersöker/tittar på dig ser jag tecken som kan bero på att någon har gjort dig illa. Är det så – har någon gjort dig illa?
- Jag ser att du har ett blåmärke där – hur fick du det, har någon gjort dig illa?

- Du berättar att du känner dig ledsen/trött/orolig
  - Vet du varför du känner dig så? Har det hänt något speciellt? Hur har du det hemma? I skolan? Med dina kompisar?

Möjliga följdfrågor (dessa kan fungera bra för att upptäcka begränsningar som är kopplade till hedersrelaterat våld och förtryck):

- Finns det saker som du måste göra fast du inte vill?
Vad är det i så fall?
- Finns det saker som du vill göra men som du inte får göra?
Vad är det i så fall?

Vad ska jag göra om våldsutsatthet upptäcks eller om jag själv misstänker våldsutsatthet?

Om man får kännedom eller misstänker att ett barn far illa är man skyldig att genast anmäla detta till socialtjänsten. Det framgår av 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453). Om ett barn visar symptom eller tecken som väcker misstanke om att barnet har utsatts för våld eller andra övergrepp av närstående ska en sådan orosanmälan göras (se 8 kap. 8 § SOSFS 2014:4). Det är därefter socialtjänstens ansvar, inte sjukvårdens, att utreda huruvida barnet är våldsutsatt.

Du ska också bland annat beakta barnets behov av vård, såväl fysiskt som psykiskt, med anledning av våldet (se 8 kap. 8 § SOSFS 2014:4). Det kan vara bra att ta reda på om ni har egna rutiner kring vad som ska göras i en sådan situation.

Om du känner dig osäker på om en anmälan ska göras kan du vända dig till socialtjänsten för att få stöd och vägledning, utan att röja barnets identitet. Är du osäker på vilken information du bör lämna till familjen kan du fråga socialtjänsten även om det. Det kan uppstå situationer då det finns en akut risk för barnet. Då kan du behöva kontakta både socialtjänsten och polisen.

Att göra en orosanmälan till socialtjänsten

- Lämna din anmälan till socialtjänsten i den kommun där barnet bor.
- Det finns inga krav på hur en anmälan ska utformas, men du bör göra den skriftligt. I brådskande fall kan du göra en muntlig anmälan och i efterhand bekräfta den skriftligt.
- I din anmälan ska du redogöra för orsaken till din oro. Det kan till exempel handla om skador eller symptom som barnet uppvisar, om samspelet mellan barnet och föräldern eller om föräldrarnas hälsotillstånd.
- Om du misstänker hedersrelaterat våld och förtryck är det viktigt att du berättar det i din anmälan eller säger det till socialtjänsten. Då vet socialtjänsten att det kan krävas extra försiktighetsåtgärder i kontakten med barnet och vårdnadshavare.
- Ange i din anmälan om du/ni vill ha återkoppling. Socialtjänsten är då skyldig, såvida det inte är till men för barnet, att meddela dig/er om huruvida en utredning kommer att inledas eller inte (se 14 kap. 1 b § SoL).

Information till vårdnadshavare kan medföra risker

I vanliga fall har vårdnadshavare rätt att få information om barnet i enlighet med rätten och skyldigheten att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. I takt med att barnet blir äldre och mognare, och därmed får en ökad självbestämmanderätt, övergår rätten att förfoga över sekretessen mer och mer till barnet.

Huruvida vårdnadshavaren ska informeras – och om vad – måste bedömas i varje enskilt fall, med utgångspunkt från bland annat barnets ålder och mognad. Även om vårdnadshavaren har rätt att ta del av uppgifter rörande barnet, kan det

i vissa fall finnas skäl att inte lämna uppgifterna till vårdnadshavaren. Enligt reglerna om sekretess får en uppgift om barnet nämligen inte lämnas ut till vårdnadshavaren om barnet kan antas lida betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren (se 12 kap 3 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)). Betydande men innebär att barnet kan skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas ut till vårdnadshavaren. Så kan vara fallet om barnet är utsatt för exempelvis våld eller förtryck.

Tänk på att patientjournalen kan nås genom direktåtkomst

Vid vård av en patient ska det alltid föras en patientjournal. Patientjournalen ska innehålla de uppgifter som behövs för att ge patienten en god och säker vård. Om uppgifterna finns tillgängliga ska en patientjournal bland annat innehålla väsentliga uppgifter om bakgrunden till vården, om ställd diagnos, om vidtagna och planerade åtgärder samt uppgift om den information som lämnats till bland andra patienten, dennes vårdnadshavare och övriga närstående.

Patientjournalen kan nås av patienten via till exempel 1177 Vårdguidens e-tjänster (genom så kallad direktåtkomst). Det kan innebära en risk för att barn kan utsättas för påtryckningar om att visa journaluppgifterna för exempelvis anhöriga. En vårdgivare får ge patienter direktåtkomst till patientjournalen men har ingen skyldighet att erbjuda det. Vårdgivaren kan också begränsa direktåtkomsten så att den som loggar in bara kan se vissa delar av patientjournalen, till exempel på grund av sekretess.

Hur mycket journalinformation som visas kan alltså variera och bestäms av varje vårdgivare. Du behöver veta om ni har egna rutiner som rör till exempel undantag från direktåtkomst och vad som gäller för dokumentation och sökord, såsom ”våld”.

I fall av hedersrelaterat våld och förtryck finns det skäl att begränsa den information som visas vid direktåtkomst. En begränsning av direktåtkomst av vissa uppgifter kan bli aktuellt för olika typer av uppgifter. Informationen som kan behöva begränsas kan till exempel beröra samtal om våld och begränsningar, abort (även av tidigare abort som framkommit vid anamnes), användning av preventivmedel, gjorda graviditetstest och besök hos gynekolog. Dessa uppgifter kan medföra att våldet eskalerar om våldsutövaren tar del av informationen.

Mer information och stöd

För stöd i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck

Ring den nationella stödtelefonen för yrkesverksamma:
010-223 57 60

Mer om hedersrelaterat våld och förtryck

Hemsidan av det nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck:

www.hedersfortryck.se

Kunskapsguidens sida om hedersrelaterat våld och förtryck:

<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/vald-och-fortryck/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/>

Mer om könsstypning och oskuldskontroller/-intyg

Socialstyrelsen (2016): Kvinnlig könsstypning – ett stöd för hälso- och sjukvårdens arbete.

<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/kunskapsstod/2016-6-59.pdf>

Socialstyrelsen (2018): Meddelandeblad om så kallade oskuldskontroller och oskuldssintyg
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/meddelandeblad/2018-2-14.pdf>

Mer om att möta våldsutsatta inom vården

Sveriges Kommuner och Regioner (2021): Hälso- och sjukvård för våldsutsatta
<https://skr.se/skr/tjanster/rapporterochskrifter/publikationer/halsoochsjukvardforvaldsutsatta.52085.html>

Socialstyrelsens (2016): Våld. Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/handbocker/2016-6-37.pdf>

Webbstöd för vården av Nationellt Centrum för Kvinnofrid
<https://nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-varden/>

Mer om information, sekretess och journalföring

Socialstyrelsens (2020): Meddelandeblad om barn som söker hälso- och sjukvård
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/meddelandeblad/2020-12-7117.pdf>

Socialstyrelsen (2017): Journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/handbocker/2017-3-2.pdf>

Innehållet i broschyren

Du som möter barn i ditt dagliga arbete inom hälso- och sjukvården möter sannolikt barn som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Broschyren är ett stöd för dessa möten. Här presenteras en kort definition av vad hedersrelaterat våld och förtryck är, vilka tecken våldsutsatta barn kan uppvisa och hur du kan prata med barn om våld. Broschyren redogör också för när och hur man gör en orosanmälan och vad som är viktigt att tänka på i journalföringen i sammanhanget. Utöver det hänvisar broschyren till mer utförliga källor för alla nämnda områden.

Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck

(artnr 2021-11-7605) kan beställas från

Socialstyrelsens publikationsservice.

www.socialstyrelsen.se/publikationer

E-post: publikationsservice@socialstyrelsen.se

Publikationen kan även laddas ner från www.socialstyrelsen.se